

Aqrar sənaye üzrə arayış

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI İQTİSADİYYAT VƏ SƏNAYE NAZİRLİYİ

BAKI 2015

Aqrar sənaye

Aqrar sənaye kompleksi (ASK) iqtisadiyyatın bir neçə iri sahəsinə özündə birləşdirən kompleksdir. ASK-nın əsas məqsədi kənd təsərrüfatı üzrə xammalın istehsal və emal edilməsi və nəticədə əldə olunan məhsulların son istehlakçılara çatdırılmasıdır.

Adətən aqrar sənaye kompleksinə aşağıdakı dörd müstəqil sahəni aid edirlər:

- 1) Kənd təsərrüfatı;
- 2) Kənd təsərrüfatını maddi-texniki baza ilə təmin edən istehsal sahələri;
- 3) Kənd təsərrüfatı üzrə xammalın emalı sahəsi;
- 4) İnfrastruktur bloku: kənd təsərrüfatı məhsullarının daşınması, tədarükü və ticarəti, sahənin kadrlarla təmin edilməsi, kənd təsərrüfatı yönümlü infrastruktur və tikinti sahələri.

Qeyd edilən sahələrdən kənd təsərrüfatında alınan xammalın emalı sənayesi son məhsulların istehsalında mütəxəssisləşən sahədir. Buraya 3 sənaye sahəsi, yəni qida, içki və tütün sənayeləri daxildir.

Öz növbəsində bu 3 sənaye sahəsinə aşağıdakı alt sahələr daxildir:

1. Ət və süd məhsullarının istehsalı;
2. Balıq məhsullarının istehsalı;
3. Çörək və makaron istehsalı;
4. Şəkər istehsalı;
5. Şirniyyat istehsalı;
6. Yağ-piy istehsalı;
7. Spirtli içkilər istehsalı;
8. Alkoqolsuz içkilər istehsalı;
9. Tütün məhsulları istehsalı;
10. Çay istehsalı;
11. Meyvə-tərəvəz konservlərinin istehsalı;
12. Duz istehsalı.

Dünyada baş verən tendensiyalar

Dünya bazarı və istehlak

2009-cu ildə dünya qida sənayesinin bazarı 4,2 trilyon ABŞ dolları həcmində olmuş və bunun 52,6%-i təzə kənd təsərrüfatı və qida sənayesi məhsulları, digər hissəsi isə qablaşdırılmış məhsullar təşkil etmişdir. 2005-2009-cu illərdə dünyanın qida sənayesində ildə 3,7% artım müşahidə edilmişdir. Ümumilikdə, bütün dünyada 2009-

cu ildə qida sənayesində məhsul istehsalının həcmi 3,7 trilyon ABŞ dolları olmuşdur. 2014-cü ildə isə bu göstərici 5 trilyon ABŞ dollarını keçmişdir.

Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) hesabatına görə, dünya üzrə adambaşına ortala gündəlik qida istehlakı 1.800 kilokaloriyə təşkil edir və bu göstərici üzrə inkişaf etmiş ölkələr ilə inkişaf edən ölkələr arasında ciddi fərq vardır. Ortalama olaraq Braziliya, Çin, Hindistan və Rusiya kimi ölkələrin adambaşına gündəlik qida istehlakı ABŞ-ın eyni göstəricisinin 18-40%-ni təşkil edir. 2010-2012-ci illərdə daima aclıq çəkən insanların sayı dünya üzrə 870 milyon nəfər təşkil etmişdir.

Dünyada halal qida bazarının artması baş verir. Belə ki, halal qida bazarının həcmi 2010-cü ildə 640 milyard ABŞ dollarına bərabər olaraq, dünya qida ticarətinin 12%-ni təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, 2025-ci ildə dünya müsəlman əhalisinin dünya əhalisində payı 2010-cü ildəki 24%-dən (1,8 milyard nəfər) 30%-ə çatması gözlənilir.

1961-ci ildə dünya kənd təsərrüfatı torpaqlarının həcmi 1,37 milyard ha, əhali isə 3,5 milyard təşkil edirdi. 2001-ci ildə əhalinin sayı 7 milyarda çatmış, lakin torpaqlarının həcmi cəmi 12% artaraq 1,53 milyard ha olmuşdur. Bu illər ərzində kənd təsərrüfatında 3 dəfədən çox məhsuldarlıq artmışdır.

Elmi araşdırmalar

2008-ci ilin məlumatına əsasən, kənd təsərrüfatı və ərzaq sahəsi üzrə dünyada elmi araşdırmalara 31,7 milyard ABŞ dolları (PPP) xərclənmişdir. Bu göstərici 2000-ci illə müqayisədə 5,6 milyard ABŞ dolları artmışdır. Qeyd edilən 5,6 milyard ABŞ dollarlıq artımın, 2,1 milyard ABŞ dolları – Çin, 0,6 milyard ABŞ dolları – Hindistan, 0,5 milyard ABŞ dolları isə ABŞ-ın hesabına baş vermişdir.

Ümumilikdə, kənd təsərrüfatı üzrə dünya elmi araşdırma xərclərinin 51%-i inkişaf etmiş, digər 49%-i isə inkişaf edən ölkələrin payına düşmüşdür. İnkişaf edən ölkələr arasında ən iri araşdırmalar Çin (dünya xərclərin 13%-i), Hindistan (7%) və Braziliya (4%) kimi ölkələr tərəfindən aparılır.

Qeyd edilən 31,7 milyard ABŞ dollar həcmində vəsaitin 21%-i (18,2 milyard ABŞ dolları) özəl sektor tərəfindən qoyulmuş və bu məbləğin 8,3 milyard ABŞ dolları kənd təsərrüfatı, 9,9 milyard ABŞ dolları isə ərzaq sahəsinə yönəldilmişdir.

Ümumi tendensiyalar

Son illərdə qida sənayesində xammalın daha dərinə emal edilməsi tendensiyası müşahidə edilir. Nəticə etibarilə daha çox məhsul yarımfabrikat şəklində satılır (məsələn: ət əvəzində kotlet; tərəvəz əvəzinə müxtəlif dondurulmuş və ya qurudulmuş qarışıqlar; mikrodalğalı sobada hazırlanan, yaxud da sadəcə qızdırılıb yeyilə biləcək təamlar; yalnız süd əlavə edilərək hazır olan səhər yeməkləri və s.).

Tez hazırlanan yemək satan kafelər qida sənayesinə bağlı olan sahə kimi ayrıca bir yer tutmuşdur. Dondurulmuş, xüsusən ani dondurma texnologiyası ilə hazırlanmış məhsulların istehsalı və bazarı artmaqdadır. Digər tərəfdən sağlam həyat təbliğinin sahəsində ekoloji təmiz ərzaqların satış həcmi də yüksəlməkdədir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə ərzaq məhsulları bazarında yerli brendlərin çoxalması və bununla da yerli şirkətlərin bazardakı payı artmaqdadır. Belə ki, son 15 il ərzində Almaniyada yerli şirkətlərin ərzaq bazarındakı payı 2 dəfə artaraq 36%-ə çatmışdır.

Azərbaycan

Azərbaycanda aqrar (qida, içki və tütün) sənaye istehsal edilən məhsulların həcminə görə emal sənayesi sahələri arasında 1-ci yeri tutur. 2014-cü ildə qida, tütün məhsullarının və içkinin istehsalı 2,7 milyard manata çatmış, müqayisə üçün həmin siyahıda ikinci yerdə duran neft məhsulları istehsalı sahəsində 2,6 milyard manat həcmində məhsul istehsal olmuşdur. Onu da qeyd etmək olar ki, aqrar sənayesinin məhsullarının həcmi son 10 ildə orta hesabla 2,7 dəfə artmışdır .

Aqrar sənaye emal sənayesi istiqamətləri arasında ən dinamik inkişaf edən sahələrdən biridir. Aqrar sahədə ümumi olaraq 22,8 min nəfər və 631 müəssisə fəaliyyət göstərir. 2008-ci ildəki dünya böhranı zamanı müəssisələrin sayı və çalışanların sayı azalsa belə, 2012-ci ildə əks tendensiya başlamışdır və tək 2012-ci ildə 31 yeni müəssisə və 2,5 min yeni iş yeri yaranmışdır. Bundan əlavə, 2003-2012-ci illərdə aqrar sənayedə adambaşına məhsuldarlıq 1,7 dəfə artmışdır (74 min manatdan 121,5 manata kimi). Məhsuldarlığın artmasının əsas mənbəyi yeni texnologiyaya əsaslanan iri müəssisələrin qurulmasıdır.

Son 10 ildə ölkədə ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsinə yönəldilmiş tədbirlər nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının sürətlə artması təmin edilib. Buna paralel olaraq yeyinti sənayesi məhsulları üzrə özünü təmin etmə səviyyəsi ciddi şəkildə yüksəlib.

Belə ki, artıq şəkər, yumurta, tərəvəz və meyvə konservləri, marqarin, un, çörək və çörək məhsulları və ət və ət məhsulları ilə özünü təmin etmə səviyyəsi 90 faizdən yüksəkdir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sənayesi üzrə son illər əsaslı inkişafa nail olunmuşdur. Belə ki, müasir texnologiyalara əsaslanan emal müəssisələri şəbəkəsinin formalaşması nəticəsində, ölkədə emal məhsullarının istehsalı üzrə dinamik artım təmin edilmişdir.

Son illərdə açılmış iri müəssisələr:

- 2003-cü ildə Qafqaz Konserv Zavodu istifadəyə verilmişdir. Zavod mal əti konservləri, kompotlar, mürəbbələr, kürülər, turşular və digər konserv məhsulları istehsal edir;

- 2005-ci ildə 13 hektarlıq ərazidə yerləşən, ildə 70 min ton meyvə emal etmək və 210 min ton meyvə şirəsi istehsal etmək gücünə malik olan Gilan Qəbələ Konserv Zavodu istifadəyə verilmişdir;
- 2006-cü ildə Azərsun Holdingə məxsus olan İmişli Şəkər Zavodu açılmışdır. Zavodun gündəlik emal gücü 5 min ton şəkər çuğunduru və ya 1,8 min ton xam şəkərdir. 2012-ci ildən müəssisədə Kəllə Qənd fabriki istismara verilmişdir. Müəssisənin gündəlik məhsuldarlığı 200 ton qablaşdırılmış kəllə qənddir;
- 2008-ci ildə Qəbələ rayonunda Gilan Holding tərəfindən süd zavodu istifadəyə verilmişdir. Zavod günlük 10 ton süd istehsalı gücünə malikdir. Zavodda pendir, kərə yağı, ayran, kəsmik və digər süd məhsulları istehsal olunur;
- 2012-ci ildə Tərtər rayonunda Gilan Holding tərəfindən süd zavodu istifadəyə verilmişdir. Zavod günlük 20 ton süd istehsalı gücünə malikdir. Zavodun istehsal bölməsində müxtəlif çeşiddə inək və qoyun pendirləri, qatıq, dovğa, ayran, kəsmik və digər ağartı məhsulları istehsal edilir.
- 2014-cü ildə Qəbələ rayonunda Gilan Holding tərəfindən "Gilan Qida Şəhərciyi" yaradılmışdır. Şəhərcikdə iki yeni emal müəssisəsi inşa olunub. Kartof emalı müəssisəsində iki istehsal xətti quraşdırılıb. Sərinləşdirici içkilər istehsalı müəssisəsindəki üç istehsal xəttində 9 növ qablaşdırmada 48 çeşiddə məhsul istehsalı planlaşdırılır.

2014-cü ildə görülmə işlər

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitləri hesabına yeni texnologiyalara əsaslanan investisiya layihələrinin güzəştli qaydada maliyyələşdirilməsi sahəsində işlər 2014-cü ildə də davam etdirilmiş və 70 investisiya layihəsi maliyyələşdirilmişdir (224,8 milyon manat).

Bunlardan 57-si ərzaq istehsalı layihələri idi:

- tutumu 152 min ton olan 6 logistik mərkəz;
- 3 ixtisaslaşdırılmış yaşıl market (o cümlədən 9 min tonluq 3 logistik mərkəz, 500 ədəd fermer mağazası);
- illik istehsal gücü 3,1 min ton quş əti, 11 milyon ədəd damazlıq və 26,4 milyon ədəd əmtəlik yumurta, 2,8 milyon ədədlik inkubator olan 5 quşçuluq təsərrüfatı;
- 2700 başlıq 6 cins heyvandarlıq kompleksi;
- 13,5 min ha ərazidə 6 iri fermer təsərrüfatı;
- 45,4 ha ərazidə 9 istixana kompleksi;
- gündəlik istehsal gücü 97 ton olan 6 çörək zavodu;
- illik emal gücü 1 min ton olan 1 meyvə-tərəvəz emalı zavodu;

- illik emal gücü 25 min ton süd olan 2 zavodu;
- illik istehsal gücü 22 min ton olan 1 un istehsalı müəssisəsi;
- 388 ha ərazidə 5 intensiv bağçılıq təsərrüfatı;
- 100 ha ərazidə 1 üzümçülük təsərrüfatı;
- 100 ha ərazidə 1 çay plantasiyası və çayın ilkin emalı müəssisəsi;
- illik istehsal gücü 129,7 min ton qüvvəli yem olan 3 yem zavodu;
- illik istehsal gücü 10,6 milyon litr süfrə suları olan 2 müəssisəsi.

2014-cü ildə ölkənin aqrar bölməsi üzrə 5 milyard 226 milyon manat məhsul istehsal olunmuşdur ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 2,6 faiz çoxdur. Son illərdə 19 rayonda 40 quşçuluq təsərrüfatına, 13 rayonda 20 heyvandarlıq və 8 rayonda südçülük komplekslərinə, 6 rayonda 7 ət kəsimi və emalı müəssisəsinə 240 milyon manat güzəştli kredit verilmiş, bu da istehsalın artmasına, ət və ət məhsullarının idxalının əhəmiyyətli dərəcədə azalmasına səbəb olmuşdur.

Bundan əlavə, 20 rayonda 33 intensiv bağçılıq və üzümçülük təsərrüfatlarına, 9 rayonda 37 istixana kompleksinə və 11 rayonda 16 meyvə-tərəvəz emalı müəssisələrinə 171 milyon manat güzəştli kreditlərin verilməsi daxili tələbatın yerli istehsal hesabına ödənilməsi ilə yanaşı, bu məhsulların ixracına da imkan yaratmışdır.